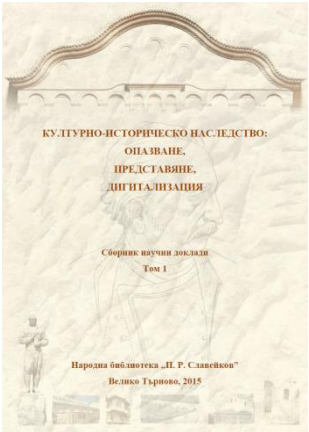

Cultural and Historical Heritage:
Preservation, Presentation, Digitalization (KIN Journal)
Volume 1, Issue 1, 2015, ISSN: 2367-8038
http://www.math.bas.bg/vt/kin/

Editors: Prof. PhD Petko St. Petkov, Assoc. Prof. PhD Galina Bogdanova
Copy editors: Assist. Prof. PhD Stefka Kancheva, PhD Nikolay Noev, Paskal Piperkov

© Editors, authors of papers, 2015. **This work is subject to copyright*.**
Published by: Regional Library "Petko Slaveykov", Veliko Tarnovo, Bulgaria

FROM DESTRUCTION TOWARDS TO THE CREATION (PRESENTATION OF THE NON-TRADITIONAL MOBILE EXHIBITION "DESTRUCTION AND CREATION" – FIRST STAGE OF DIGITALIZATION OF WORK OF KOLYU FICHETO

Stefka Kancheva
"St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract:

The non-traditional mobile exhibition "Destruction and Creation", dedicated to the 150th anniversary of the construction of the church "St. Spas" and the 100th anniversary of the devastating earthquake in Veliko Tarnovo. The exhibition is part of the project for complete digitization of the work of the Revival architect – "The Master and Time". Organizers are IMI – BAS and RIM V. Tarnovo, with the support of the Municipality of Veliko Tarnovo under the program "Veliko Tarnovo Region - Candidate for European Capital of Culture 2019" and with the kind assistance of the Historical Museum - Dryanovo, Historical Museum - Svishtov, Regional Historical museum - Lovech. Authors of the exhibition are Galya Chohadjieva (RIM - Veliko Tarnovo), Stefka Kancheva (VTU "St. St. Cyril and Methodius") – thematic exhibition plan; Galina Bogdanova (IMI-BAS), Nikolay Noev (IMI-BAS) – digitalization and computer design, Gencho Petkov – photography.

Keywords:

Mobile Exhibition; Cultural and Historical Objects; Preservation; Presentation; Digitalization; Master Kolyu Ficheto

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/1_1/11-KIN-1-1-2014.pdf
pages: 100-113

* *This work is subject to copyright. Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or educational use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.*

ОТ РАЗРУШЕНИЕТО КЪМ СЪЗИДАНИЕТО (ПРЕДСТАВЯНЕ НА НЕТРАДИЦИОННАТА МОБИЛНА ИЗЛОЖБА „РАЗРУШЕНИЕ И СЪЗИДАНИЕ“ – ПЪРВИ ЕТАП ОТ ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА ТВОРЧЕСТВОТО НА КОЛЮ ФИЧЕТО)

Стефка Кънчева
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”

Резюме: *В рамките на конференцията беше представена нетрадиционната мобилна изложба изложбата „Разрушение и съзидание” , посветена на 150 годишнината от построяването на църквата „Св. Спас” и 100 годишнината от разрушителното земетресение във Велико Търново. Изложбата е част от проекта за цялостна цифровизация на творчеството възрожденския архитект – „Майсторът и времето”. Организатори са ИМИ – БАН и РИМ В.Търново, с подкрепата на Община Велико Търново по програма „Регион В.Търново – кандидат за европейска столица на културата 2019”и с любезното съдействие на Исторически музей – Дряново, Исторически музей – Свищов, Регионален исторически музей – Ловеч. Автори на изложбата са Галя Чохаджиева (РИМ – В.Търново), Стефка Кънчева (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”) – тематико-експозиционен план; Галина Богданова (ИМИ-БАН), Николай Ноев (ИМИ-БАН) – цифровизация и компютърен дизайн, Генчо Петков – фотография.*

„Разрушение и съзидание” – така нарекохме тази нетрадиционна мобилна изложба, посветена на 150 годишнината от построяването на църквата „Св. Спас” и 100 годишнината от разрушителното земетресение във Велико Търново.

Как се роди идеята? - не в кабинет или офис, роди се на път, в една мъглива, студена ноемврийска вечер на 2012 г., някъде по пътя между София и Велико Търново. И явно „зачената” на път и наречена така още от създаването си, изложбата и до днес е на път, което е и най-голямата награда за нас, нейните създатели.

Катализатор за създаването й бе тъжната гледка на порутените и обрасли с храсти и бурени стени на един от храмовете, издигнат от възрожденския майстор в нашия град – руините на църквата „Св. Спас”... Тази тъжна картина и две забележителни годишнини, които предстояха тогава, станаха повод за проекта: предстоеше да се навършат 150 години от освещаването на църквата „Св. Спас”, просъществувала само 50 години и 100 години от нейното разрушаване по време на страшното земетресение в Търново, което унищожава и други от забележителните произведения на великия български възрожденец Никола Фичев. Затова и така емоционално нарекохме изложбата: „Разрушение и съзидание”. Амбициозната ни задача, от която не сме се отказали, но изисква финансиране, е цялостно цифровизиране на творчеството на възрожденския архитект. Първият етап, с който искахме да привлечем вниманието към обектите на майстор Колю Фичето започнахме да реализираме почти веднага, с голямо желание, много труд и почти възрожденски плам. Зад идеята ни застанаха ИМИ – БАН и РИМ В.Търново, с подкрепата на Община Велико Търново по програма „Регион В.Търново – кандидат за европейска столица на културата 2019” и РНБ „П.Р.Славейков”. Изложбата е факт и благодарение на любезното съдействие и помощта на Исторически музей – Дряново, Исторически музей – Свищов, Регионален исторически музей – Ловеч.

В изпълнението на проекта са вградени създателните и творчески сили на много хора, които обикновено остават „зад кадър” и непознати за посетителите. Затова тук му е мястото да се посочат имената на музейни уредници и други специалисти, участвали в подготовката на изложбата през всички нейни етапи – Иван Църов, Стефан Бейков, Тоня Белчева, Мадлена Маймарева, Ивелина Иванова, Пламен Ечков, Йордан Алексиев. Тематико-експозиционният план на изложбата е на Галя Чохаджиева и Стефка Кънчева, цифровизацията и дизайна на Галина Богданова и Николай Ноев, а фотографиите на Генчо Петков.

Преди изложбата

Личността на Колю Фичето и неговите строежи са били предмет на много проучвания, конференции и сборници, представяни са в тематични и постоянни музейни експозиции. Сред основополагащите трудове, посветени на Майстора са проучванията на Г. Козаров[1], станали основа на много следващи публикации; изследванията на архитект Н. Тулешков[2], потомък на Майстора; проучванията на Г. Стойков[3], посветени на двамата възрожденски архитекти – Майстор Алекси и Майстор Никола Фичев. Строежите на Колю Фичето са неотменна част и на обзорните трудове, посветени на архитектурата и изкуството на българското Възраждане[4]. През октомври 2000 г. в Дряново се провежда Национална научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора. Докладите от научния форум са издадени в сборник[5]. Освен към строежите, различните изследвания са насочени и към личността на този велик български възрожденец. По време на научната конференция, посветена на 190-годишнината от рождението му е взето решение да се разкопае неговият гроб[6], с идеята да се направи „пластична антропологична реконструкция” на Майстора[7]. Поради лошото състояние на костния материал, такава реконструкция не се осъществява, но сред находките от гроба е пръстенът-печат на възрожденския строител, който времето сякаш ни връща като негова ценна реликва[8].

Личността на Майстор Колю Фичето и особено неговите забележителни творения са предмет и на разнообразни музейни дейности – музейни кътове, общи и

---

[1] Вж. **Козаров, Н.** Майстор Никола Иванов Фичев 1880–1881 г. С., 1953.

[2] **Тулешков, Н.** Постройки на първомайстор Никола Фичев (хронология). // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000; Тулешков, Н. Архитектурното изкуство на старите българи. С., 2006, т. 2 и др.

[3] **Стойков, Георги.** Майстор Алекси и майстор Колю Фичето. С., 1976.

[4] **Андреев, Ст.** История на българското изкуство (от най-старо време до Освобождението). С., 1936; Василиев, А. Български възрожденски майстори. Живописци, резбари, строители. С., 1965; Коева, М. Паметници на културата през българското Възраждане. Архитектура и изкуство на българските църкви. С., 1977; Тулешков, Н. Архитектурното изкуство на старите българи. С., 2006, т. 2 и др.

[5] Първомайстор Никола Фичев – творец на възраждането: сборник доклади от Национална научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000 г. С., 2001.

[6] Гробът на Колю Фичето се намира в западната част на парк „Дружба” във В.Търново. На мястото на днешния парк са се намирали гробищата на града. Там почиват останките на Венета и Иванка Ботеви, Добри Войников и други видни българи.

[7] Вж. **Алексиев, Йордан.** Пръстен-печат на Колю Фичето (находки от гроба на майстор Колю Фичето). // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с. 189.

[8] Повече за разкопаването на гроба и пръстена-печат вж. **Алексиев, Йордан.** Пръстен-печат на Колю Фичето (находки от гроба на майстор Колю Фичето). // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с. 189–190.

тематични изложби и др. На 20 юли 1969 г. е открита единствената в страната постоянна музейна експозиция, посветена на Майстора в родния му град Дряново. Там могат да се видят макети на строежите му, чертежи и фотоси както на съществуващи и до днес обекти, така и на онези, които са разрушени (напр. моста при с.Яковци, който днес остава под водите на язовир „Йовковци")[9].

Според проучванията около 50 обекта на територията на цяла България са плод на творческия дух на Майстор Колю Фичето. За повечето от тях има явни и неоспорими свидетелства, за други са останали предания. Не са малко и строежите, ръководени от други майстори, на които обаче Първомайсторът е бил съветник[10]. От тези 50 обекта, след предварително проучване на историята на всеки един от тях, за изложбата „Разрушение и съзидание" избрахме да бъдат експонирани само някои, представящи различните типове строежи на майстора – храмове, камбанарии, къщи, мостове и чешми. Всеки обект е представен с обща снимка, с детайл, характерен и показващ стила на Майстора и с кратка историческа справка. За онези от тях, които са претърпели големи промени във времето са издирени архивни изображения. Архивни снимки правят мост във времето и към несъществуващите вече постройки на Първомайстора. Освен предварителното проучване на обектите на Първомайстора, в този подготвителен етап, който беше и етап от проекта по цялостната цифровизация на творчеството на Майстора[11], бяха цифровизирани множество архивни единици, беше направено фото-заснемане на съвременни обекти, изготви се система за описание на цифровизираните единици – подготовка за бъдещ виртуален музей на Колю Фичето и онтология, посветена на творчеството на възрожденския архитект.

Изложбата

След проучването и предвид мястото, с което разполагахме при първото експониране – руините на храма „Св. Спас" – трябваше да се ограничим до определен брой платна. Изложбата се състои от 15 водоустойчиви постера с размери 120/85 см. (един заглавен и самата изложба – 14 постера). Виртуалният вариант на изложбата може да бъде видян на сайта на ИМИ-БАН[12].

Майсторът и времето

Постерът представя личността на Майстор Колю Фичето – с кратка хронология на живота и обектите му. Включени са изображения на значими обекти на Майстора, както и оригиналната надгробна плоча, която сега се намира в Музей „Възраждане и Учредително събрание", гробът на К.Фичето в парк „Дружба", лични предмети на

---

[9] Подробна статия, посветена на музейните проучвания за Н. Фичев вж. Маймарева, М. Музейни дейности да проучване и популяризиране творчеството на майстор Колю Фичето. // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с. 279–282.

[10] Вж. **Тулешков, Н.** Постройки на първомайстор Никола Фичев (хронология). // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с. 6–9.

[11] Повече за проекта за цялостна цифровизация на творчеството на К. Фичето „Майсторът и времето" вж.: **Чохаджиева, Галя, Стефка Кънчева, Галина Богданова**. Майсторът и времето: една нетрадиционна мобилна изложба, посветена на 150 години от построяването на църквата "Св. Спас" и 100 години от разрушителното земетресение във Велико Търново - като част от проекта за цифровизация на творчеството на Майстор Колю Фичето.// Иновации и култура - регионални решения и перспективи, В.Търново 2013, ISBN: 978-954-8986-36-6, с. 12–13.

[12] http://www.math.bas.bg/vt/exhibitions/KolioFicheto2013/index.html

Първомайстора, заснети в Музей „К.Фичето” в Дряново както и пръстена на Майстора, открит при разкопаването на гроба през 90-те години на 20 в.

Велико Търново - градът на Майстора

Платното представя архитектурните паметници на Първомайстора в град Велико Търново – с карта, върху която със снимка е представен всеки обект, което дава възможност на посетителите да продължат разходката, посветена на Майстора не само във времето, а и в пространството. В този постер с архивни снимки са представени и два от вече несъществуващите обекти на Майстора – Маазите на хаджи Минчо и фабриката на Стефан Карагьозов.

Преображенски манастир

Съборният манастирски храм в Преображенския манастир е започнат от Димитър Софиалиата през 1834 г. След неговото обесване при потушаване на Велчовата завера, строежът на църквата е довършен от Колю Фичето, който няколко години по-късно (1842–1844) изработва и иконостаса в храма „Преображение Господне”, заедно със Стоян Марангозина. Заявка за бъдещите успехи на строителя е архитектурното решение на изящната камбанария с часовник, която е разположена на запад от манастирския храм и вградена в жилищното крило. Като утвърден майстор Колю Фичето се връща отново в Преображенския манастир (1861–1863 г.) и строи гостоприемницата и църквата „Св. Благовещение” (днес разрушени от свлачище).

Килифаревски манастир

Килифаревският манастир е другата обител, към която се отправя наскоро придобилият майсторско звание Никола Фичев. Приютил по време на Второто българско царство школата на преп. Теодосий Търновски, през 1718 г. манастирът е възстановен в живописна местност близо до р. Белица. След столетие йеромонах Спиридон от Рилския манастир подема начинанието за нов храм. Ферманът е получен, средствата са събрани от родолюбивите килифарчани, намерен е и най-добрият майстор и новият храм е завършен за година. Фичевата кобилица, релефа на фронтона, аркираните ниши, показват стила на Майстора. В Килифаревската обител той създава една уникална църква като обединява под един покрив стария и новия храм. Пред храма има стара лоза, която е била засадена при строителството на храма – според преданието, лично от Майстора[13].

Старият катедрален храм „Рождество Богородично” (В. Търново)

Старият катедрален храм на Търново, посветен на Рождество Богородично е представен в постер с архивни изображения на храма на Майстора, с изображение на макета на фасадата, изработен от Леон Филипов, с детайли и с днешния му вид. Колю Фичето строи старата църква в периода 1842–1844 г. в някогашната Болярска махала. За първи път при строежа на този храм в западния фронтон възрожденският майстор използва т.нар. „двойна фичева кобилица”, която става негова „запазена марка”. При страшното земетресение от 1 юни 1913 г. храмът е разрушен. В началото на 20 в. на

[13] **Ангелов, Чавдар.** Никола Фичев: черквата „Св. Димитър Солунски” в Килифаревския манастир. // В Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с.135.

мястото е издигната новата катедрала на Велико Търново, също посветена на Рождеството на св. Богородица.

Беленският мост

Мостът над р. Янтра при Бяла (Беленският мост) е на отделен постер в изложбата, защото е един от емблематичните обекти на Майстор Колю Фичето. В днешния си вид мостът е частично променен, но има запазени архивни снимки, изготвени са и макети. В изложбата са представени архивни снимки и макет от музея на Първомайстора в Дряново. Строежът на нов мост по главния път Русе-Търново е възложен на валията на Дунавския вилает – Мидхад паша. За построяването му полският инженер Людмил Рола поискал три милиона гроша, а Колю Фичето се наел да го построи за 700 000 гроша. За този обект майсторът залага живота си – прочути са неговите думи, отправени към пашата: "Паша ефенди, ако моста над Бяла не направя по теркя си за 700 000 гроша и в уречения срок, вземете ми главата!". Прототип на моста е мостът, изграден от Колю Фичето над р. Веселина между селата Яковци и Йовковци, който днес е под водите на язовир Йовковци. Мостът над река Бяла е и единствената постройка, на която Майсторът е правил восъчен макет[14]. Тази „най-голяма хидравлическа постройка на Балканския полуостров", както я нарича Феликс Каниц, е строена в периода 1865–1867 г. Мостът е забележителен не само като архитектурно и пътно съоръжение, но и със своята фасада с елегантните си устои и каменните пластики, изработени от Колю Фичето. Както отбелязва Георги Стойков, един от изследователите на творчеството му: „Това е първият случай у нас, когато може да говорим за синтез между изкуствата, респ. между архитектурата и скулптурата."[15] Мостът е завършен, Майсторът получава орден от султана и признание в империята, а пътешественикът Феликс Каниц възкликва: „Който разглежда моята скица на моста на Фичоолу при Бяла с неговите остроумно построени за противодействие на ледовете стълбове, с крайно оригиналните канали за леко пропускане на високите води, ще извика като мене: какво би могло да стане с такъв високо надарен народ, ако може едно от нашите многобройни технически училища да се премести на Балканите"[16].

Покритият мост в Ловеч

Покритият мост над река Осъм в Ловеч е строен от Първомайстора в периода 1872–1874 г. и е единствен на Балканите. Творението на Майстора е едновременно и хидротехническо съоръжение и чаршия с 64 дюкянчета, приютили в себе си занаятчийски работилници, магазинчета, та дори и бръснарница и кафене. Освен това Майсторът изработил впечатляващи скулптурни изображения и с тях изкусно украсил моста. По време на голямото наводнение през 1897 г. буйните води на Осъма отвличат 6 дюкяна и всичките фигури. Бедствието остава в народната памет и започва пътя на легендата:

„...Лъвът казал: себе си давам – моста не давам – и се хвърлил в буйните води на реката. На това място мостът оцелял... Младата жена казала: главата си давам, но моста не давам. Откъснала главата си и на това място мостът оцелял... Орелът изрекъл: моста давам, себе си не давам. „Разперил" могъщи криле и „хвръкнал". На

[14] вж. Мостът на Колю Фичето на река Янтра – град Бяла - <http://bulgariatravel.org/bg/object/330/Mostyt_na_Kolio_Ficheto_Yantra_Byala> 20.06.2013 15:51:15
[15] **Стойков, Георги.** Майстор Алекси и майстор Колю Фичето. С., 1976, с. 126.
[16] Пак там, с. 127.

това място дюкянчетата били отнесени. Водата отнесла и патерицата с топуза – символ на султанската власт, заедно с дюкянчетата около тях...“[17]

В нощта на 2 срещу 3 август 1925 г. пък избухва пожар. Въпреки усилията на огнеборци и граждани, мостът изгаря до основи. При последната реставрация в началото на 80-те години на XX в. по проект на арх. Златев, той е възстановен във вид близък до постройката на Колю Фичето. Така, непожален от времето и стихиите, но постоянно възраждащ се, Покритият мост се превръща в прекрасен пример за надмощието на създанието над разрушението.

В изложбата мостът на р. Осъм в Ловеч е представен с архивни изображения, показващи автентичния му вид, останките след пожара, различния му вид през годините до последната реставрация. Благодарение на любезното съдействие на музея в Ловеч, на постера са представени и гвоздеи от оригиналния мост както и някои от оригиналните каменни пластики, с които е бил украсен мостът на Майстора.

Къщата с маймунката (В. Търново) и Икономовата къща (Дряново)

Тези две къщи са единствените оцелели във времето, за които има сигурни данни, че са дело на Първомайстора.

Построена на тесен парцел между две улици, "Къщата с маймунката" е една от емблемите на Велико Търново. Поръчана е през 1849 г. от Никола Коюв за зет му Стефан Ахтар. Първото ниво на къщата, гледащо към улицата на Самоводската чаршия, е търговска кантора, а вторият етаж е жилищен. Салонът притежава осветителен купол, което придава особено очарование на пространството. Днес там се помещава Съюзът на учените – клон Велико Търново. Къщата е представена с архивна снимка от фонд „Възраждане” на РИМ-В.Търново, макет на Леон Филипов и съвременни снимки.

Икономовата къща в махала Боюв яз на Дряново е построена през 1859 г. за свещеник Васил Икономов, който отговарял за разширяването на храм "Свети Никола", извършено също от майстор Колю Фичето. Това е един дом с особен мек чар, идеално вписващ се в общия архитектурен ансамбъл на градчето, закърмило таланта на великия възрожденски строител. Днес в този шедьовър на Майстора се помещава художествена галерия.

Църква „Св. Спас” (В. Търново)

Църквата „Св. Спас” (Свето Възнесение), от която всъщност се зароди идеята за изложбата „Разрушение и създание”, е започната от Майстора през 1859 г. Новият храм е осветен през 1863 г. Архитектурният тип е трикорабна базилика, като под целия храм има крипта с вход от юг. В зидовете са вградени надгробни плочи с гръцки надписи[18], от гробището на старата църква, която се е намирала там (сред тях е и надгробната плоча на родителите на Никола Пиколо – един от първите български професори). И до днес, въпреки разрушението, стоят зидовете на църквата и прозорците с фини решетки от ковано желязо. За съжаление времето й отрежда само половинвековно съществуване и земетресението през 1913 г. разрушава този красив

[17] **Ечков, Пламен**. Покритият мост на Колю Фичето в Ловеч и неговото отражение в художествената литература и изобразителното изкуство. // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора, Дряново, 27 октомври 2000, с.247.

[18] Вж. **Минчева, Т., Стефан Бейков**. Към въпроса за личната и творческата връзка на майстор Колю Фичето с Търново и Търновския край. // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора. Дряново, 27 октомври 2000, с. 178.

храм. Особено интересни са две от архивните изображения, представени в постера. Една от малкото оцелели снимки, на която се вижда църквата „Св. Спас" и снимка на църквата непосредствено след земетресението, която все пак дава представа как е изглеждал храмът. В изложбата е представен и архитектурния план на храма, изготвен от арх. Нурков[19].

Храм „Св. Никола" (Дряново)

Храмът „Св. Никола" в Дряново, построен през 1851 г., върху основите на по-стара църква, е сред първите самостоятелни строежи на Майстора, в които той започва да създава оня свой собствен, станал емблематичен за епохата, стил. Каменната зидария е оживена от фасадна украса – един от характерните елементи в храмовото строителство на възрожденския архитект. В наоса на храма правят впечатление красивите извивки на емпорията, елемент, който виждаме и в по-късните храмове на Колю Фичето (напр. храма „Св. св. Кирил и Методий" във В.Търново). Храмът „Св. Никола" е обявена за паметник на културата с национално значение в ДВ, бр.92 от 23.11.1971 г. По думите на арх. Николай Тулешков „Черквата „Св. Никола" в Дряново е не само едно от най-добрите постижение на Първомайстора и поле за нови творчески експерименти, но и една от маркантите във възрожденската ни църковна архитектура."[20]. Заедно със съвременните снимки на Генчо Петков, храмът е представен на постера и с архивна снимка.

Храм „Св. Троица" (Свищов)

Църквата „Св. Троица" в Свищов – не може да се представи архитектурното наследство на Колю Фичето, без да се спрем и на един от късните му храмови строежи. През 1865 г. видни свищовлии решават да построят нова църква в средната махала на града – Унь пазар. По това време Колю Фичето работи на строежа на Беленския мост. Първият й камък е положен на 14 април 1865 г. и с труда на майстори, калфи и чираци и с пожертвуванията на свищовлии, храмът е завършен за две години и четири месеца и е осветен на 19 септември 1867 г. В извисяващия се високо над града величествен храм, в следобеда на 27 юни 1877 г. са посрещнати руските войски в първия освободен български град. Почеркът на Майстора се чете по фасадата в ритмичното членение чрез стройни полуколонки, свързани с фриз от малки слепи арки. Камбанарията е строена през 1883–1886 г. от ученик на Фичето – Майстор Генчо Новаков. В изложбата храмът е представен със съвременни снимки и четири архивни снимки, благодарение на любезното съдействие на музея в гр. Свищов.

Ханът на Хаджи Николи (В. Търново)

Ханът на хаджи Николи на Самоводската чаршия е една от най-забележителните сгради във Велико Търново и до днес. Първомайсторът започва строежа му през 1858 г. Постройката е с уникална архитектура, вписана гениално в сложността на терена и голямата денивелация. Самият майстор е осъзнавал трудността на строежа: "Майстори и калфи – обръща се той към работниците си – оброк сме дали: хана на хаджи Николай Минчев в Търново да направим за две лета. Теркя му е мъчен, ала трябва да го

[19] По: **Тулешков, Н**. Първомайстор Никола Фичев – живот и творчество (1880–1881). // Сборник доклади от Националната научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Първомайстора. Дряново, 27 октомври 2000, с.59.
[20] **Тулешков, Н.** Първомайстор Никола Фичев...., с. 46–48.

построиме до уречения ден и за пазарените пари. Инак язък ни за майсторлъка, язък ни за кафалъка”[21]. Ханът е единственият оцелял от около 70-те хана, които са подслонявали гостите на Търново през втората половина на XIX в. След реставрация, до 1987 г. Ханът е отворен за посетители като етнографски музей, след което е предоставен на Националния музей на архитектурата, а дюкяните – на АЕК „Самоводска чаршия”. През 1992 г. е реституиран и предаден на наследниците на хаджи Николи Минчев. През 2006 г. ханът е закупен от инвеститор и отново започва реставрация и съвременна адаптация. Тази впечатляваща възрожденска сграда спечели специалната награда на журито за инвестиция в опазване на културно-историческото наследство в Националния конкурс “Сграда на годината 2010”. В изложбата ханът е представен със съвременни снимки и три архивни изображения от фонд „Възраждане” на РИМ – Велико Търново.

Чешмата в Соколския манастир край Габрово

Чешмата в двора на Соколския манастир "Успение Богородично" е построена през 1868 г. Градежът й е забулен в предания ... Не е известно как е станала поръчката на чешмата и по каква причина е приел известният майстор да я съгради. Според едно от преданията самият Мидхад паша дава парите за градежа, според друго - търновски паша прекарал дни в спокойствие и размисъл в манастира е поръчал строежа на чешмата на даровития си съгражданин - Майстор Колю Фичето[22]. Чешмата е с осем чучура, а оригиналното покритие е наподобявало покритието на камбанариите на Уста Колю. Въпреки че е преустроена, Соколската чешма остава един от забележителните архитектурни паметници на българското Възраждане. В изложбата чешмата е представена със съвременни снимки, една архивна снимка, макет от музея на Първомайстора в Дряново и две скици – на чешмата със съвременното и покритие и на първоначалното покритие[23].

Макетите на Леон Филипов и още нещо...

Разходката с Майстора през времето, сред разрушението, но обнадеждени от силата на създанието, завършваме с постер, посветен на макетите на Леон Филипов[24], благодарение на които днес имаме визия и за още много други великолепни сгради – горди крепости и кули; останки от средновековни църкви; красиви арбанашки къщи и портища; жилищни, стопански и храмови постройки, дали удивителния облик на Търново. Леон Филипов Хараламбев е роден в Търново през 1880 г. Израства в семейството на изкусен майстор-златар и от малък овладява търпението в работата, усета към детайла и към красивото. Макетите на обекти на Колю Фичето сами по себе си са едно тяхно „уникално 3D” представяне, и целта при първото експониране бе да поведат посетителя към пространството между сградите на Регионалната народна библиотека „П. Р. Славейков” и бившия конак, сега Музей „Възраждане и Учредително събрание”. На северната подпорна стена на това пространство са изобразени пластики от Беленския мост и думи на Майстора, а в градинката е единият от неговите паметници във Велико Търново. И естествен завършек на нетрадиционната мобилна изложба „Разрушение и създание” бе една традиционна постоянна експозиция –

[21] Цит. по: **Стойков, Георги.** Пос. съч., с. 87.
[22] Вж. повече в: **Тулешков, Н**. Първомайстор Никола Фичев..., с.69–70.
[23] Скиците са по: **Тулешков, Н.** Първомайстор Никола Фичев..., с.69–70.
[24] Повече за макетите и личността на Леон Филипов вж. Архитектурни и исторически паметници в макетите на Леон Филипов, състав. Янка Николова, арх. Живко Драгомиров. С., 1960.

„Занаяти през Възраждането" – на първия етаж на Музей „Възраждане и Учредително събрание". Там любознателните посетители могат да видят експонирани част от макетите на бележития търновец и най-голям дарител на музея Леон Филипов. И още – много фотоси и документи за Първомайстора и неговото дело, както и оригиналният му надгробен кръст.

Пътят на изложбата

Изложбата бе експонирана за първи път в руините на църквата „Св. Спас" на 19 септември 2013 г. в рамките на Международната конференция DIPP2013. И замислена като мобилна изложба, тя осъществи предназначението си и вече две години е на път. Последваха още четири представяния във В.Търново: в Строителен техникум – Велико Търново, по случай 70-годишнината на строителното училище (8–15 ноември, 2013 г.), РНБ „П.Р.Славейков", Велико Търново (14–23 октомври 2013 г.), Експонирана по-случай посещението на гръцки библиотекари и представители на бизнеса от град Ксанти в РНБ „П.Р.Славейков" и в комплекс „Славяни" - Велико Търново (1-14 ноември 2014), фоайе на зала „Европа" (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий" в рамките на конференцията „Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация», посветена на 145-та годишнина от създаването на БАН. Признание за изложбата е двукратното й гостуване в ИМИ-БАН - във връзка с Деня на отворените врати на БАН и международна конференция по дигитализация (27 септември – 8 октомври 2013 г.) и при посещението на Президента на Република България – Росен Плевнелиев (10 февруари 2014 г.). Последва и експониране на изложбата във Висшето строително училище „Любен Каравелов" (8 февруари – 10 март 2014 г.). Трявна, Свищов, Варна, Лясковец са местата от пътя на изложбата до момента, като безспорно едно от най-впечатляващите експонирания бе на Покритият мост на Майстор Колю Фичето (19–29 септември 2014 г.) в Ловеч в рамките на градския празник "Варушлийски вечери" и във връзка с представяне на книгата на РИМ Ловеч "Покритите мостове в Ловеч". Предстои гостуване на изложбата в БАН-София във връзка с честванията на 215-та годишнина от рождението на Колю Фичето.

И една идея

Размишлявайки за Майстора и времето, разрушението и съзиданието, се роди идеята да бъде създаден реален и виртуален туристически маршрут, който да обединява обектите на Първомайстор Колю Фичето във Велико Търново със съответна добре разпознаваема маркировка – атрактивен отличителен знак пред всеки от обектите, указания с QR-код, брошура с карта. Маркировката ще може да се следва самостоятелно, с добавяне на указания и знания от виртуалния маршрут, който ще бъде отбелязан в интерактивната карта на В.Търново[25], поместена на сайта на Община В.Търново. Към виртуалния маршрут ще сочи съответен QR-код за всеки от обектите, в който е записан адреса на Интернет сайт за съответния маршрут с избрани цифровизирани материали за обектите – звук, снимки, видео, исторически данни, виртуални карти и др. Идеята е да създадем първия съвременен реален и итерактивен маршрут от поредица маршрути – „Откриватели на миналото, творци на бъдещето", който може да се извърви самостоятелно, следвайки знаците, с помощта на указания от

[25] Вж. Пилотен вариант на интерактивната културна карта http://vt2019.eu/bg/kulturna-karta/; Повече за интерактивната културна карта – вж. в: **Bogdanova G., Koleva D., Hristov P**., Interactive Cultural Map of Veliko Tarnovo Municipality as part of the eCity Platform Veliko Tarnovo, DiPP`14, Велико Търново, България, 18-21 Септември, 2014, pp. 270-275, ISSN: 1314-4006, 2014.

GSM или в туристическа група с екскурзовод. Работното заглавие е „Откриватели на миналото – строежи на Първомайстор Колю Фичето”. Така Майсторът отново ще „построи” мост. Този път във времето. От миналото към бъдещето – времето на глобалната мрежата, GPS и електронните пътеводители...

В приложение 1 са представени постери от изложбата „Създание и разрушение”.

***Приложение 1**: Постери на изложба „Разрушение и създидание"*

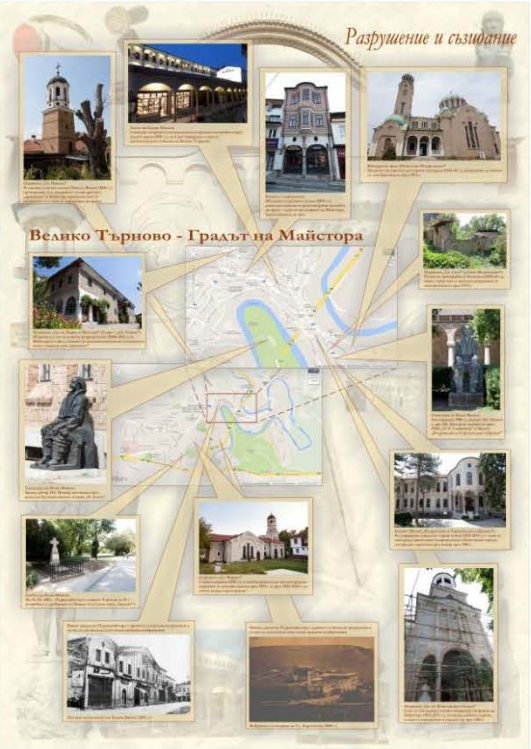

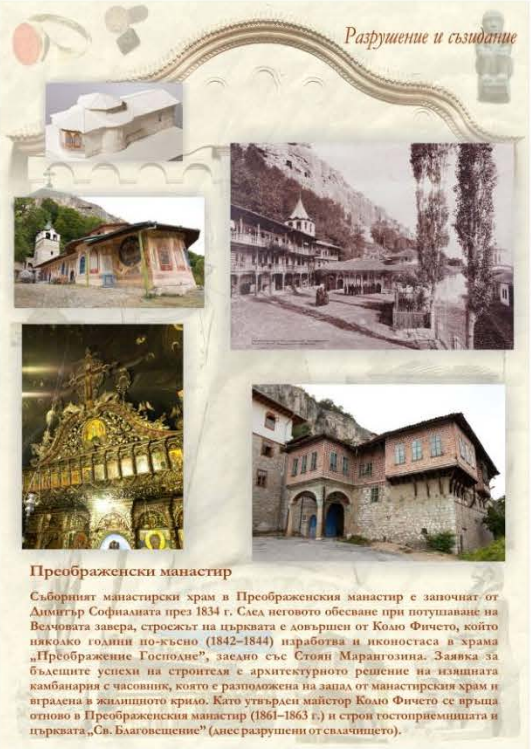

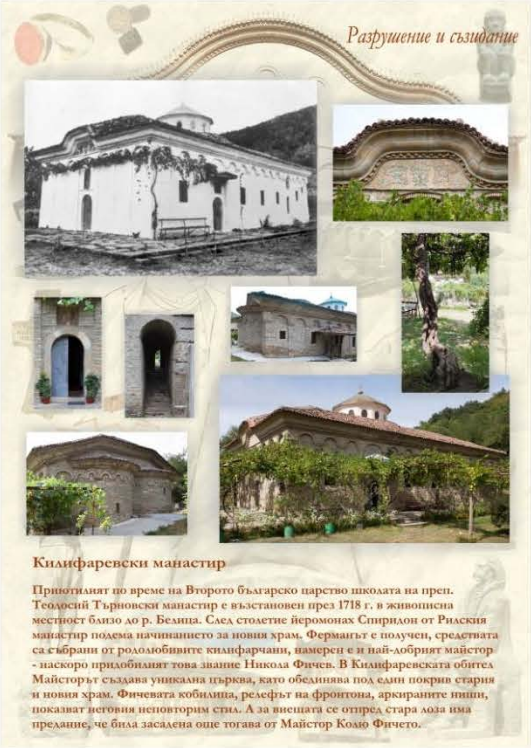
Разрушение и създание
Килифаревски манастир
Приютилият по време на Второто българско царство школата на преп. Теодосий Търновски манастир е възстановен през 1718 г. в живописна местност близо до р. Белица. След столетие йеромонах Спиридон от Рилския манастир подема начинанието за новия храм. Фермантът е получен, средствата са събрани от родолюбивите килифарчани, намерен е и най-добрият майстор - наскоро прилобилият това звание Никола Фичев. В Килифаревската обител Майсторът създава уникална църква, като обединява под един покрив стария и новия храм. Фичевата кобилица, релефът на фронтона, аркираните ниши, показват неговия неповторим стил. А за внешната се отпред стара лоза има предание, че била засадена още тогава от Майстор Колю Фичето.

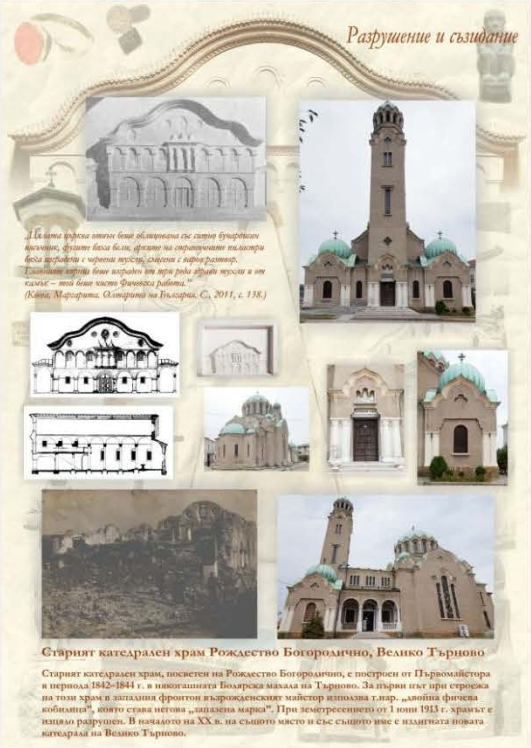
Разрушение и създание
„Цялата черква отвън беше облицована със сини бунарджикски плочки, фугите бяха бели, фугите на стрехите таванти бяха изрядно с червени тухли, смесени с варов разтвор. Таванските арки бяха изградени от три реда изрядно тухли и от камък – той беше чисто Фичевска работа.“
(Кина, Маргарита. Олтарите на България. С., 2011, с. 138.)
Старият катедрален храм Рождество Богородично, Велико Търново
Старият катедрален храм, посветен на Рождество Богородично, е построен от Първомайстора в периода 1842–1844 г. в някогашната Болярска махала на Търново. За първи път при строежа на този храм в западния фронтон възрожденският майстор използва т.нар. „двойна фичева кобилица“, която става нетова „запазена марка“. При земетресението от 1 юни 1913 г. храмът е изцяло разрушен. В началото на XX в. на същото място и със същото име е изградена новата катедрала на Велико Търново.

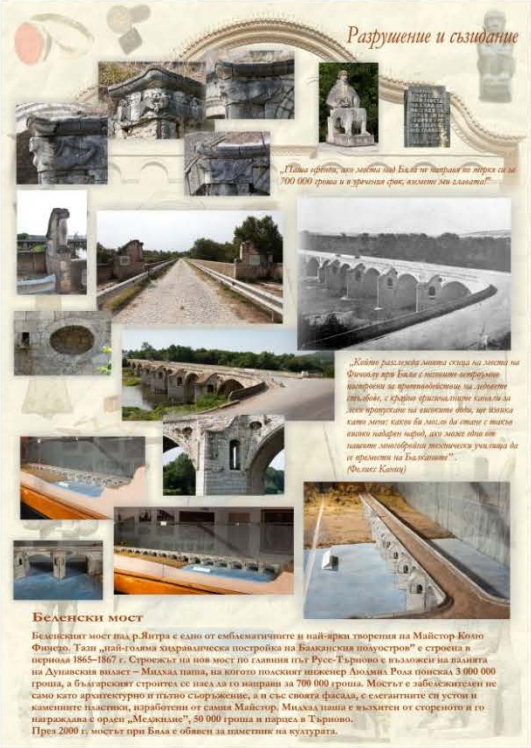
Разрушение и създание
„Паша чорба, аз моята да Бяла не напрая по мерси да ми 700 000 гроша и в уречения срок, вземте ми гланата!“
„Който разглежда моята сграда на моста на Фичиер при Бяла с истинско внимание, интересуя за противодействието на лошите стихийни, с крайно оригиналните канали за лесен пропускане на високите води, ще изпита като мене: какво би могло да стане с такъв великолепен паметник, ако може един от нашите талантливи народ, ако може един от нашите високообразени технически учили да е пренесен на Балканите“.
(Филипе Канит)
Беленски мост
Беленският мост над р.Янтра е едно от емблематичните и най-ярки творения на Майстор Колю Фичето. Тази „най-голяма хидравлическа постройка на Балканския полуостров“ е строена в периода 1865–1867 г. Строежът на нов мост по главния път Русе-Търново е възложен на валията на Дунавския вилает – Мидхад паша, на когото полският инженер Людвиг Рола поисква 3 000 000 гроша, а българският строител се наема го направи за 700 000 гроша. Мостът е забележителен не само като архитектурно и пътно съоръжение, а и със своята фасада, с елегантните си устои и каменните пиластри, изработени от самия Майстор. Мидхад паша е възхитен от стореното и го награждава с орден „Меджидие“, 50 000 гроша и парцел в Търново.
През 2000 г. мостът при Бяла е обявен за паметник на културата.

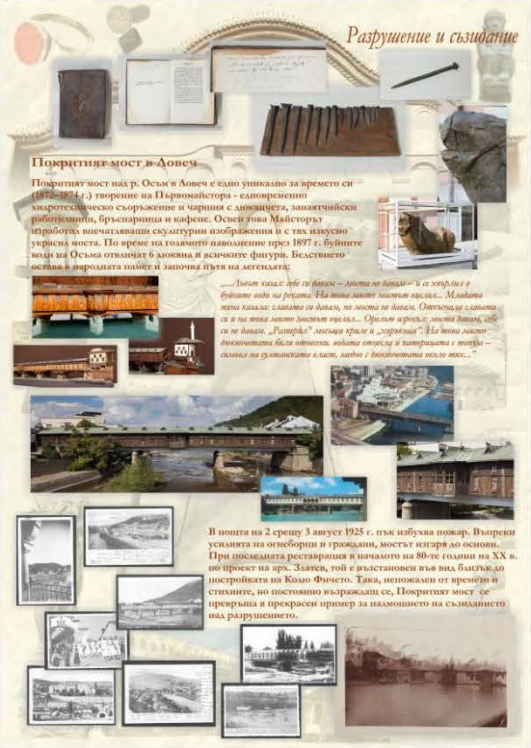
Разрушение и създание
Покритият мост в Ловеч
Покритият мост над р. Осъм в Ловеч е едно уникално за времето си (1872–1874 г.) творение на Първомайстора - едновременно хидротехническо съоръжение и чаршия с дюкянчета, занаятчийски работилници, бръснарница и кафене. Осъм гова Майсторът изработил впечатляващи скулптурни изображения и с тях изкусно украсил моста. По време на голямото наводнение през 1897 г. буйните води на Осъм отвличат 6 дюкяна и всичките фигури. Бедствието остава в народната памет и започва пътя на легендата:
„...Ловчъ казал: дебе си дадам – моста не дадам – и си хвърлил е буйнато води на реката. На това моето мостът изчезл... Младата жена казала: гланата си дадам, но моста не дадам. Отсекла гланата си и на това моето мостът изчезл... Орелът изрекъл: моста дадъ, гла си не дадъ. „Разперка“ могъщи крили и „хвръкнал“. На това моето дюкянчетата биле отнесени, водата отнесла и натрошила е тоягъ – символа на султанската власт, заедно с покъртителна болка тос...“
В нощта на 2 срещу 3 август 1925 г. пък избухва пожар. Въпреки усилията на огнеборци и граждани, мостът изгаря до основи. При цяканата реставрация и началото на 80-те години на XX в. по проект на арх. Златеф, той е възстановен във вид близко до постройката на Колю Фичето. Така, непокълен от времето и стихиите, но постоянно възраждащ се, Покритият мост се превръща в прекрасен пример за надмощието на създанието над разрушението.

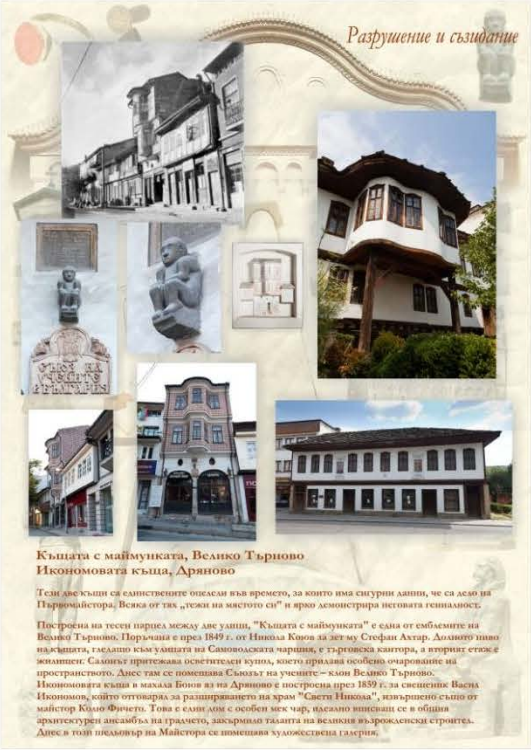
Разрушение и съзидание
Къщата с маймунката, Велико Търново
Икономовата къща, Дряново
Тези две къщи са единствените оцелели във времето, за които има сигурни данни, че са дело на Пъромайстора. Всяка от тях „тежи на мястото си" и ярко демонстрира неговата гениалност.
Построена на тесен парцел между две улици, "Къщата с маймунката" е една от емблемите на Велико Търново. Поръчана е през 1849 г. от Никола Ковов за зет му Стефан Ахтар. Долното ниво на къщата, гледащо към улицата на Самоводската чаршия, е търговска кантора, а вторият етаж е жилищен. Салонът притежава осветителен купол, което прилива особено очарование на пространството. Днес там се помещава Съюзът на учените – клон Велико Търново.
Икономовата къща в махала Бонов ад на Дряново е построена през 1859 г. за свещеник Васил Икономов, който оттеглял за разширяването на храм "Свети Никола", извършено също от майстор Колю Фичето. Това е единлим с особен мек чар, идеално вписващ се в общия архитектурен ансамбъл на градчето, заскрилял таланта на великия възрожденски строител.
Днес в този шедьовър на Майстора се помещава художествена галерия.

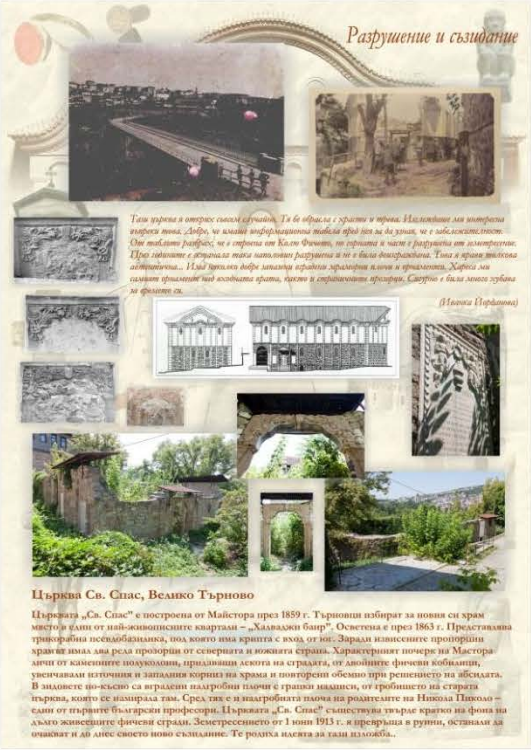
Разрушение и съзидание
Тази църква я отнесе сякаш случайно. Тя бе обрасла с храсти и трева. Изследване ми интересна извреки това. Добре, че имаше информационна табела пред нея за да узнаем, че е забележителност. От тяхлото разбрах, че е строена от Колю Фичето, то горната и част е разрушена от земетресение. През годините е останала така частично разрушена и не е била докоснатена. Тъка я прави толкова автентична... Изглеждо добре запазени изрядни зрителни плочи и прилепнали. Хареса ми силният примитив на входната врата, прозорчетата и стрелчестите прозорци. Смутено е липсата на зъбата за фронтона си.
(Ивонка Ирфанова)
Църква Св. Спас, Велико Търново
Църквата „Св. Спас" е построена от Майстора през 1859 г. Търновци избират за новия си храм място в едни от най-живописните квартали – „Хълваджи баир". Осветена е през 1863 г. Представлява тривърхна псевдобазилика, под която има крипта с вход от юг. Заради изисканите пропорции храмът имал два реда прозорци от северната и южната страна. Характерният почерк на Мастора личи от каменните полуколони, придаващи лекота на сградата, от двойните фичеви кобилици, увенчаващи източния и западния корниз на храма и повторени обемно при решението на абсидата. В задовете по-късно са вградени надгробни плочи с гръцки надписи, от гробището на старата църква, която се намирала там. Сред тях е и надгробната плоча на родителите на Никола Пиколо – един от първите български професори. Църквата „Св. Спас" съществува твърде кратко на фона на дъло живеещите фичеви сгради. Земетресението от 1 юни 1913 г. я превръща в руини, оставени да очакват и до днес своето ново съзидание. Те родиха идеята за тази изложба..

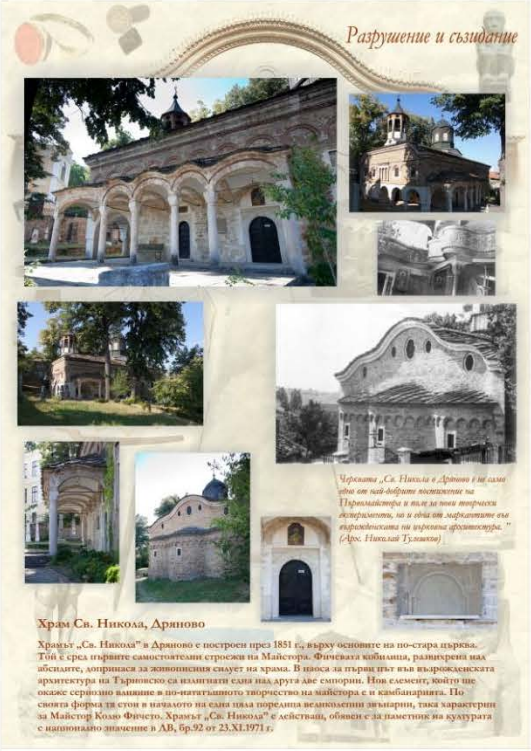
Разрушение и съзидание
Черквата „Св. Никола в Дряново е не само едно от най-добрите постижения на Пъромайстора и тъй де поеи творчески експериментите, ни и една от маркантните ръ европейската и изрепна архитектура." (Арх. Николай Тулешков)
Храм Св. Никола, Дряново
Храмът „Св. Никола" в Дряново е построен през 1851 г., върху основите на по-стара църква. Той е сред първите самостоятелни строежи на Майстора. Фичевата кобилица, различен мах абсидите, допринася за живописния силует на храма. В изоса за първи път във възрожденската архитектура на Търновско са излитнати една над друга две емпорни. Нов елемент, който ще окаже сериозно влияние в по-нататъшното творчество на майстора е и камбанарията. По своята форма тя стои в началото на една цяла поредица великолепни звънарни, така характерни за Майстор Колю Фичето. Храмът „Св. Никола" е действащ, обявен е за паметник на културата с национално значение в ДВ, бр.92 от 23.XI.1971 г.

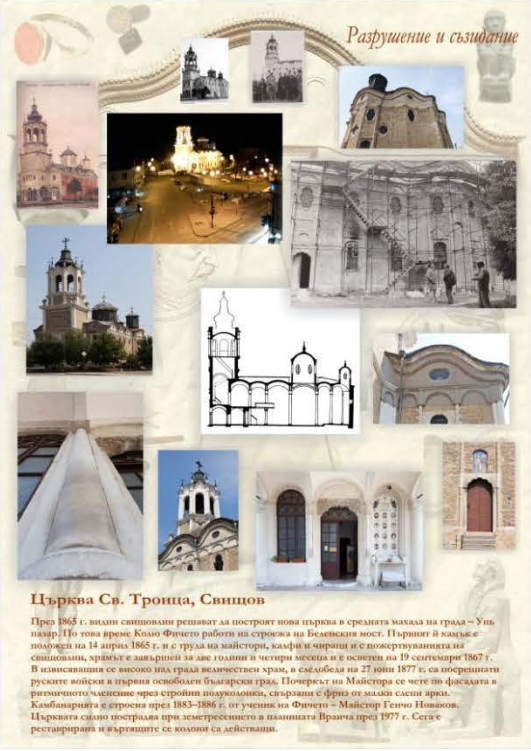
Разрушение и съзидание
Църква Св. Троица, Свищов
През 1865 г. видни свищовлии решават да построят нова църква в средната махала на града – Унь пазар. По това време Колю Фичето работи на строежа на Беленския мост. Първият й камък е положен на 14 април 1865 г. и с труда на майстори, калфи и чираци и с пожертвуванията на свищовлии, храмът е завършен за две години и четири месеца и е осветен на 19 септември 1867 г. В изнасящия се високо над града величествен храм, в следобеда на 27 юни 1877 г. са посрещнати руските войски в първия освободен български град. Почеркът на Майстора се чете по фасадата в ритмичното членение чрез стройни полуколонки, свързани с фриз от малки слепи арки. Камбанарията е строена през 1883–1886 г. от ученик на Фичето – Майстор Генчо Новаков. Църквата силно пострадва при земетресението в планината Врачка през 1977 г. Сега е реставрирана и вътрешните се колони са действащи.

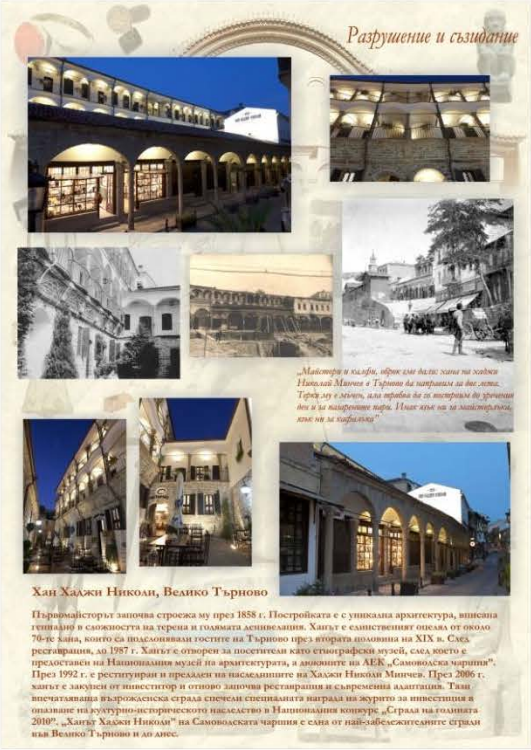
Разрушение и създание
„Майстори и колоби, обрнете ми внимание: хана на хаджи Николай Минчев в Търново да направим за две лета. Тоест му е мечтъ, ала трябва да се вестрим до зрелия ден и да направите пари. Инак към на за майсторьлъка, към ни ли хвалялка“
Хан Хаджи Николи, Велико Търново
Първомайсторът започва строежа му през 1858 г. Постройката е с уникална архитектура, вписана гениално в сложността на терена и голямата денивелация. Ханът е единственият оцелял от около 70-те хана, които са подслонявали гостите на Търново през втората половина на XIX в. След реставрация, до 1987 г. Ханът е отворен за посетители като етнографски музей, след което е предоставен на Националния музей на архитектурата, и днешните на АЕК „Самоводска чаршия“. През 1992 г. е реституиран и предаден на наследниците на Хаджи Николи Минчев. През 2006 г. ханът е закупен от инвеститор и отново започва реставрация и съвременна адаптация. Тази впечатляваща възрожденска сграда спечели специалната награда на журито за инвестиция в опазване на културно-историческото наследство в Националния конкурс „Сграда на годината 2010“. „Ханът Хаджи Николи“ на Самоводската чаршия е една от най-забележителните сгради във Велико Търново и до днес.

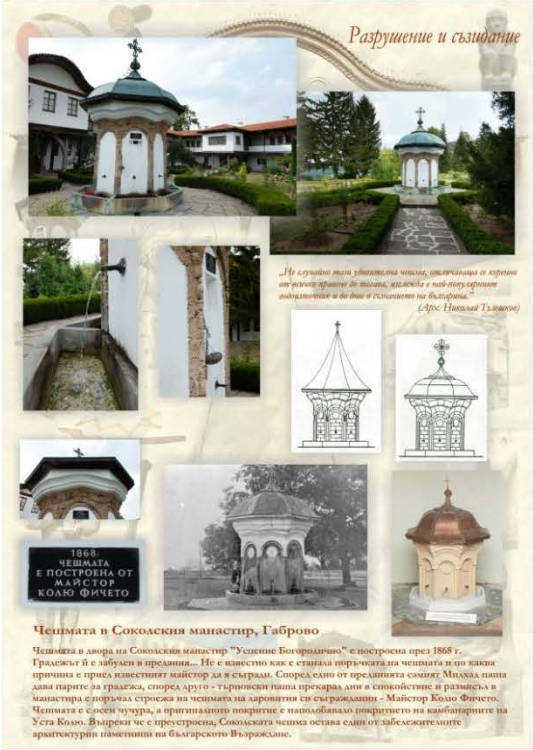
Разрушение и създание
„Не случайно тази уникална чешма, отличаваща се коренно от всичко правено до тогава, изглежда е най-почитаният водоизточник в ви вие в гъмнето на българина.“
(Арх. Николай Тъленков)
1868.
ЧЕШМАТА
Е ПОСТРОЕНА ОТ
МАЙСТОР
КОЛЮ ФИЧЕТО
Чешмата в Соколския манастир, Габрово
Чешмата в двора на Соколския манастир "Успение Богородично" е построена през 1868 г. Градежът ѝ е забулен в предания... Не е известно как е станала порътчата на чешмата и по каква причина е приел известният майстор да я сгради. Според едно от преданията самият Мидхад паша дава парите за градежа, според друго - търновски паша прекарал дни в спокойствие и размисъл в манастира е поръчал строежа на чешмата на здравните си съграждани - Майстор Колю Фичето. Чешмата е с овален чучура, а оригиналното покритие е наподобявало покритието на камбанарните на Уста Колю. Вярвам че с преустроена, Соколската чешма остава една от забележителните архитектурни паметници на българското Възраждане.

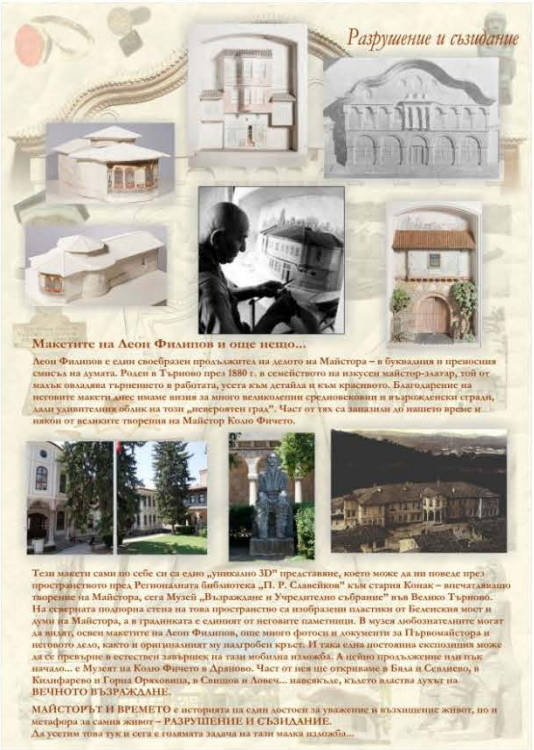
Разрушение и създание
Макетите на Леон Филипов и още нещо...
Леон Филипов е един своеобразен продължител на делото на Майстора – в буквалния и преносния смисъл на думата. Роден в Търново през 1880 г. в семейството на изкусен майстор-златар, той от малък овладява търпението в работата, усета към детайла и към красивото. Благодарение на неговите макети днес имаме визия за много великолепни средновековни и възрожденски сгради, дали удивителния облик на този „невероятен град“. Част от тях са запазили до нашето време и някои от великите творения на Майстор Колю Фичето.
Тези макети сами по себе си са едно „уникално 3D“ представяне, което може да ни поведе през пространството пред Регионалната библиотека „П. Р. Славейков“ към стария Конак – впечатляващо творение на Майстора, сега Музей „Възраждане и Учредително събрание“ във Велико Търново. На северната подпорна стена на това пространство са изобразени пластики от Белянския мост и думи на Майстора, а в гранитната е единият от неговите паметници. В музея любознателните могат да видят, освен макетите на Леон Филипов, още много фотоси и документи за Първомайстора и неговото дело, както и оригиналният му надгробен кръст. И така една достойна експозиция може да се превърне в естествен завършек на тази мобилна изложба. А нейно продължение или тъй начало... е Музеят на Колю Фичето в Дряново. Част от нея ще откриваме в Бяла и Севлиево, в Килифарево и Горна Оряховица, в Свищов и Ловеч... навсякъде, където властва духът на ВЕЧНОТО ВЪЗРАЖДАНЕ.
МАЙСТОРЪТ И ВРЕМЕТО е историята на един достоен за уважение и възхищение живот, но и метафора за самия живот – РАЗРУШЕНИЕ И СЪЗИДАНИЕ.
Да усетим това тук и сега е голямата задача на тази малка изложба...

Научната конференция **„КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ" (KIN2014)**, посветена на 145-годишнината от създаването на Българската академия на науките, се проведе в зала „Европа" на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий" през месец ноември 2014 г. На откриването на конференцията приветствия поднесоха зам. ректорът на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий" проф. д-р Петко Ст. Петков, главният координатор на регионалните академични центрове чл.-кор. Димитър Димитров и акад. Ячко Иванов. Конференцията включваше специална докторантска сесия с участието на млади учени и докторанти.

В рамките на конференцията се откри изложба **„Разрушение и съзидание"**, представяща резултати от проекта за цифровизация на архитектурното творчество на Уста Кольо Фичето.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

ТОМ 1, 2015

http://www.math.bas.bg/vt/kin/

Народна библиотека „П. Р. Славейков"

ISSN 2367-8038